

ІВАН ПАТАРАК

Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича
Чернівці

ДІЯЛЬНІСТЬ РЕЛІГІЙНИХ ОБ'ЄДНАНЬ ПО ОРГАНІЗАЦІЇ ПАРАФІАЛЬНИХ ГРОМАД В КАНАДІ ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Наприкінці ХІХ та на початку ХХ століття виїзд до “Америки” став дуже відомим в західноукраїнських землях. Відомість та популярність підкріплювалась досвідом перших офіційних переселенців, котрий спонукав багатьох мешканців Галичини, Буковини та Закарпаття залишити свої споконвічні землі заради кращого життя у Канаді. Домінуюча роль церкви в житті українців на рідній землі до Першої світової війни перенеслась разом з ними в Канаду. Греко-католицька і Греко-православна церкви, які були гілками Східного чи Візантійського обряду, здавались спочатку дивними канадцам англійського, французького чи іншого західноєвропейського походження. Справа в тому, що на початковому етапі імміграції релігійний вакуум серед нових іммігрантів заповнювали Римо-католицька та Протестантська церкви. Вони намагались прийняти активну участь у житті новоприбулих.

До початку ХХ століття в Канаді були тільки тимчасові місії українських греко-католицьких священників з США, які намагались закласти підвалини до організації української Греко-католицької церкви в Канаді. Крім цього, спостерігалась деяка активність Російської православної місії, що намагалась привернути в лоно своєї церкви якомога більше вірних, користуючись відсутністю постійної опіки греко-католицькими священниками над своїми прихожанами.

Саме питання організації постійного перебування греко-католицьких священників та заснування епархії Греко-католицької церкви в Канаді і стало одним з пріоритетних для митрополита Андрія Шептицького, коли він очолив Галицьку митрополію в 1900 році. Про церковну ситуацію своїх вірних в Канаді митрополит знав з першоджерела, так як ще в 1898 році місіонер о. Лякомб, генеральний вікарій єпископа Паскаля з Сент-Альберт, заїжджав до нього з приводу “вильки нежонатих священників до Канади”¹.

Очоливши митрополію, він навіть намагався відвідати США і Канаду, але префект конгрегації “Пропаганда фідє” (пропаганди віри) не давав на це дозволу². Така позиція Риму пояснювалась тим, що митрополит Галицький, згідно конгрегації пропаганди віри, не мав юрис-

дикції над греко-католиками, які емігрували за океан. Вони підпорядковувались місцевим (заокеанським) римо-католицьким єпископам³. Але, не зважаючи на це, митрополит доручив о. Василю Жолдаку, своєму секретарю, в 1901 році відвідати Канаду і докладніше з'ясувати стан справ, щодо релігійного життя українських іммігрантів.

Прибув о. Жолдак в Вінніпег наприкінці 1901 року. Саме в цей час загострювалось протистояння між греко-католиками та римо-католицьким духовенством. Суперечка стосувалася права на володіння парафіями, єпископи Риму хотіли щоб українці записували збудовані ними церкви на латинську корпорацію, натомість громада не бажала цього, а вимагала призначення власного єпископа. Вона вважала, що таке підпорядкування призведе не тільки до обмеження прав їхньої церкви, але і до зради інтересів нації⁴. Відвідавши Манітобу, Саскачеван і Альберту, о. Василь Жолдак 17 червня 1902 року разом з о. Жаном оо. Облятів, про приїзд якого просив о. Жолдак у єпископа Легаля для повнішого розкриття ситуації за океаном, покинули Едмонтон та 4 липня 1902 року відплили на кораблі до Ліверпуля, а за 20 днів вже були у Львові з докладною доповіддю для митрополита А. Шептицького і "просили, щоб українські оо. Василіяни прибули до Канади та перебували під своєю опіку місійний терен"⁵.

Перша місія оо. Василіян відправилась до Канади вже в жовтні 1902 року у складі: трьох отців чину Святого Василя Великого (ЧСВВ) Платоніда Філяса, Созонда Дидика та Антіна Строцького, братчика Єремії Янішевського, чотирьох сестер-службниць (Амброзії Ленкевич (Ambrosia Lenkevuch), Ізидори Шиповської (Isydora Shypovska), Емілії Клапоушок (Emilia Klaroushok), Таїди Врублевської (Taida Vrublevska)), а також о. Василя Жолдака, який відвідував Канаду вдруге⁶.

Саме з часу прибуття оо. ЧСВВ до Канади почалась постійна духовна опіка над українцями греко-католиками. Осередками їхньої діяльності стали міста Біверлейк (тепер Мондер) в Альберті, Ростерн в Саскачевані та Вінніпег у Манітобі⁷. З цих міст місіонери їздили до поселень українських іммігрантів, які були розкидані на величезній території, проводили богослужіння в їхніх помешканнях, організовували громадські групи, заснували парафії, проповідували слово Боже⁸. Богослужіння відбувались постійно, незалежно від дня тижня. Греко-католики, які користувались послугами священників інших віросповідань, побачивши своїх священнослужителів, повертались до рідної віри.

Оо. Василіяни та сестри-службниці спрямовували свою діяльність на заснування в Канаді двох українських релігійних чинів, які відігравали в майбутньому важливу роль в релігійному житті українців Канади. Так як до їхнього приїзду духовними потребами більш ніж 60 тисяч українців греко-католиків⁹ займалось менш ніж 10 священників¹⁰, ця подія (приїзд місії оо. Василіян) була дуже важливою для українських емігрантів на канадській землі.

В наступні два роки на допомогу трьом ченцям ЧСВВ приїхало ще чотири: Матей Гура та Навкратій Крижановський в 1903 році¹¹, Атанасій Филипів та Іван Тимочко в 1904 році¹², за іншими даними в 1905 році¹³. Останнім в піонерський період прибув Василій Ладика (1909 р.), який на той час був ще студентом, але в 1912 році закінчив богословські студії і почав працювати як місіонер¹⁴. Крім цього до місійної діяльності серед українців греко-католиків долучилися римокатолицькі священники о. Йосафат Жан, о. П. Ру, о. Адоній Сабурен та інші, які вивчили українську мову, прийняли український церковний обряд і решту свого життя присвятили праці для української церкви¹⁵.

Але не всі спроби місіонерів налагодити церковно-громадське життя в українських поселеннях увінчувалися успіхом. Траплялися випадки, коли священники з свого небажання організувати громаду, або ж з корисливої мети підривали довіру людей, яку потім було дуже важко повернути. От наприклад, Іван Гуменюк, видатний громадський діяч української громади форту Вільям, в своїх спогадах пише про те, що о. Крижанівський в 1907 році перед великодніми святами, відвідаючи їхнє поселення, навіть не робив спроб організувати громаду¹⁶.

Пізніше люди взагалі зіткнулись з тим, що якийсь громадянин Богонько, приїхавши до поселення, почав видавати себе за священника, натомість, один з поселенців згадав, що бачив його в ролі музиканта на хрестинах в Вінніпезі. І насамкінець, в 1910 році до форту прибув греко-католицький священник о. Дволіт, який поспіхом почав збирати гроші на будівництво церкви і пояснював це бажанням того, щоб митрополит А. Шептицький освятив її наріжний камінь в ході свого візиту до Канади. Так і сталось, але разом з митрополитом з поселення відїхав і о. Дволіт, не заплативши за проведені роботи і не передавши нікому зібрані кошти. Церква на тому місці так і не була побудована¹⁷.

Звісно, що після таких подій, громаді було важко взагалі комусь вірити і вона досить скептично відносилась до подальших спроб місіонерів з організації людей і збору коштів на ті чи інші потреби. Це не давало популярності і без того небагатовчисельним релігійним місіям. Але, не дивлячись на певні негаразди і непорозуміння з деякими громадами, в загальному робота місій була успішною.

Робота перших постійних місіонерів Греко-католицької церкви в Канаді суттєво відрізнялась від роботи їх попередників. Всі священники, які працювали в Канаді до оо. Василян рано чи пізно змушені були покинути країну. Це відбувалось фактично через складне матеріальне становище. Серед першоприбульців часткову матеріальну підтримку мав тільки о. Д. Поливка від "Пропаганди фідє". Натомість місія оо. Василян мала серйозну підтримку з Галицької митрополії, а також слід зауважити, що вже й самі поселенці потроху починали "ставати на ноги" і допомагати своїй церкві та священникам.

Нормальне матеріальне положення давало можливість місіонерам, невдовзі після приїзду, розпочати будівництво храмів. Першу церкву

вони збудували у Пено-Стар, Альберта. При церквах засновували Апостольство Молитви, Товариство Доброї Смерті та інше. Крім цього отці Василіяни заснували Новіціят сестер служебниць, відкривали парафіяльні школи, де навчання проводили сестри-служебниці. В таких школах вивчалась українська мова, пісні, молитви. В 1904 році священики заснували “Українське Запомогове братство Св. Миколая”¹⁸.

Завдяки приїзду оо. Василіян дещо згладились відносини між греко- та римо-католицьким таборами. Перша група ченців працювала в Альберті та Саскачевані, о. Гура і о. Крижановський в Манітобі, а о. В. Жолдак був призначений монсенйором Лянжевенном, архієпископом дієцезії св. Миколая, Манітоба, візитатором з функцією генерального Вікарія і працював теж в Манітобі. Такий стан справ фактично нормалізував міжконфесійні відносини і зняв напруженість. Але через нові заяви римо-католиків, щодо контролю над українською церквою, це тривало не довго.

Саме непорозуміння між греко-католиками і римо-католицьким духовенством, недостатня кількість священиків Східного обряду серед українців греко-католиків стали хорошою основою для діяльності єпископа Серафима (справжнє ім'я Степан Уствольський), який навесні 1903 року почав роботу над заснуванням так званої “Незалежної грецької церкви”¹⁹ (хоча над цією тезою М. Марунчака можна подискутувати, так як з спогадів сучасників²⁰ дізнаємось, що не Серафим був ідейним покровителем заснування згадуваної вище церкви).

Приїхав Серафим до Канади за допомогою Кирила Геніка-Березовського, перекладача імміграційного бюро в Вінніпезі, в березні 1903 року з Америки²¹, де він не знайшов визнання, через свої русифікаційні настрої, серед священиків, нещодавно утвореної, “Рускої Церкви в Америці”, провідниками якої були греко-католицькі священики-відступники, що вийшли з під протекторату римо-католицьких єпископів в Канаді і утворили власну незалежну церкву та намагались знати собі єпископа.

Діяльність Серафима в Країні кленового листка почалась з висвячення на священиків, в кращому випадку, дяків, а в гіршому, простих фермерів без будь-якої освіти. За незначний час на священиків було висвячено більше 50 осіб, а за два роки свого існування “серафимівський рух” об'єднав понад 60 тисяч вірних²².

Такою ситуацією вирішив скористатись К. Генік-Березовський за допомогою своїх друзів Івана Бодруга та Івана Негрича, які були вчителями, відповідно, з Сіфтона та Теревовлі. Обоє вони закінчили теологічні студії в “Манітоба коледж” у Вінніпезі²³. К. Генік-Березовський прагнув створити церковне утворення, яке було б незалежним від Риму і змогло б об'єднати українську громаду. А до І. Бодруга та І. Негрича він звернувся, бо вважав, що “Серафим, упертий москаль, не розуміє нашого народу...”²⁴, і тому людям “...треба буде розумного проводу поза Серафимом”²⁵.

Невдовзі ці два молоді вчителі з Галичини були висвячені на священників (29 квітня 1903 року) і почали працювати над заснуванням “Руської Незалежної Греко-Православної Церкви Канади”. Назва цього утворення в ході розробки статуту була змінена за порадою спесвітеріан, які були його фінансовою основою. І вже в 1904 році, якраз за відсутності в Канаді Серафима, який тимчасово виїхав до Росії, І. Бодруг, І. Негрич та інші скликали Собор, на якому офіційно проголосили факт створення “Незалежної грецької церкви”²⁶.

Незалежна грецька церква стала важливим фактором в житті українців в Канаді. Тільки в Манітобі було засновано десятки громадських центрів. Ще більше їх було в Саскачевані та Альберті. Громада приймала цю церкву, так як вважала, що отримала довгоочікувану незалежність від римо-католиків та Російської православної місії. Це були свідомі люди, які об'єднувались перш за все за націоналістичним принципом. Ю. Стечишин, один з українських істориків у Канаді, взагалі вважав, що “хоч цей рух був на церковнім полі, то в дійсності він був народницький, національний”²⁷.

В 1907 році церква вже нараховувала 30 священників та 40 тисяч вірних²⁸. Але через надмірну фінансову залежність від пресвітеріан, її подвижники змушені були впроваджувати певні зміни в проведенні Служби Божої, що, звісно, не подобалось людям і відштовхувало деяких. А в 1912 році Пресвітеріанська церква прийняла рішення скасувати фінансову допомогу Незалежній грецькій церкві і запропонувала її послідовникам перейти на протестантизм. Це і призвело до краху церкви. Частина священників погодилась перейти до пресвітеріанства, частина перейшла до інших релігійних конфесій, прихожани знову опинились на роздоріжжі різних релігійних течій і в черговий раз стали предметом боротьби.

Однією з релігійних організацій, яка з початку імміграції українців на канадську землю вступила в боротьбу за них була Російська православна місія. Вона мала тривалий досвід роботи в Америці, так як ще в 1870 році місійний центр був переміщений з Аляски до Сан-Франциско. І саме звідти почалось поширення її впливу на Америку, а пізніше і на Канаду.

Ця релігійна інституція в своїй діяльності не задовольнялась тільки обслуговуванням своїх вірних. Її діяльність була також спрямована на залучення до своєї віри тих християн, які не мали підтримки своєї рідної церкви. Так, наприклад, вже в 1891 році Російська православна місія змогла перетягнути в лоно своєї церкви першу греко-католицьку релігійну громаду в Америці, м. Міннеаполіс, на чолі з о. Олексієм Товтом²⁹, а в 1897 році в Канаді поселення “Восток”³⁰. Таким чином, вже до кінця 1900 року РПЦ залучила до себе 13 греко-католицьких громад з 6898 вірними, 4450 з яких були з Угорщини і 2448 з Галичини³¹.

В 1898 році настоятелем РПЦ в Америці був призначений єпис-

коп Тихон, який дуже енергійно взявся за справу розширення впливу церкви на північноамериканському материку. Це сприяло тому, що в Канаді до 1906 року вже нараховувалось 5 незалежних парафій та 19 місій Російської православної церкви з 6748 вірними³². Розвиток церкви здебільшого здійснювався за рахунок греко-католиків, які приймали православ'я.

Що ж приваблювало людей в цій церкві і примушувало змінювати свою віру? По-перше, українці звикли до Візантійського обряду та жонатих священників, а в початковий період еміграції ними опікувались римо-католицькі духовники, які дотримувались celibату, і тільки поодинокі місії греко-католицьких священників з Галичини на початку ХХ століття діяли на теренах Канади. По-друге, єпископи римо-католицької церкви вимагали запису церковних споруд на свою корпорацію, чого дуже не хотіли миряни. По-третє, РПЦ залучала до своїх місій священників, вихідців з України, яких добре сприймала українська громада. Найбільшого розвитку ця церква досягла, звісно, в США, але і в Канаді вона мала певні здобутки. Статистичні дані говорять про те, що в 1909 році кількість парафій Російської православної церкви в Канаді досягла 10-ти³³. Це було непоганим здобутком, враховуючи те, що управління діяльністю місій здійснювалось з теренів США, а окрема благочинія з своїм єпископом в Канаді була створена тільки в 1908 році³⁴.

Таким чином, початок ХХ століття відзначався інтенсифікацією діяльності різних релігійних утворень на теренах Канади. Греко-католицька церква, розуміючи загрозу переходу своїх вірних до інших релігій, почала збільшувати свою присутність в Канаді, залучаючи до місійної діяльності оо. Василіян. Слід відмітити також, що римо-католицькі єпископи дещо змінили свою позицію щодо українців і почали підтримувати ініціативу призначення для них власного єпископа з Галичини.

Свідома українська молода інтелігенція на еміграції за допомогою священника з Росії, єпископа Серафима, здійснила успішну спробу організації власної церкви для українських іммігрантів "Незалежної грецької церкви", але через відсутність власних матеріальних ресурсів і, відповідно, через зовнішній (пресвітеріанський) вплив дуже скоро втратила своє дітище. Що ж стосується Російської православної місії, то вона, користуючись недостатньою опікою над українцями греко-католиками, намагалась перетягнути їх в лоно своєї церкви і певних успіхів таки домоглась.

Примітки:

¹ Марунчак М. Українські церкви в розвиткових фазах української діаспори // Збірник праць Ювілейного Конгресу. – Мюнхен, 1988. – С. 372.

² Там само.

³ Савчук С., Мулик-Луцик Ю. Історія української Греко-Православної церкви в Канаді. – Вінніпег, 1984. – Т. 2. – С. 18.

⁴ Marynchak M. The Ukrainians Canadians: A History. – Winnipeg; Ottawa, 1970. – P. 104.

⁵ Казимира Б. Митрополит Андрій Шептицький та канадійські українці // Пропамятна книга оо. Василян у Канаді. 50 літ на службі Богові й народові (1902 – 1952). – Торонто, 1953. – С. 103.

⁶ Боровик М. Українсько-канадська преса та її значення для української меншини в Канаді. – Мюнхен, 1977. – С. 48; Marynchak M. Ibidem. – P. 104.

⁷ Казимира Б. Релігійно-громадське життя в українській католицькій митрополії в Канаді. – Торонто, 1965. – С. 18.

⁸ Ювілейна пам'ятка 25-ліття новіціату оо. Василян у Мондері, Алберта. – Мондера, 1948. – С. 31.

⁹ Казимира Б. Митрополит Андрій Шептицький та канадійські українці... – С. 104.

¹⁰ McGowan G. M. Roman Catholics and the Ukrainian Catholic Church // Canada's Ukrainians: Negotiating an Identity. – Toronto, 1991. – P. 221.

¹¹ Боровик М. Вказ. праця. – С. 48.

¹² Marynchak M. Ibid. – P. 105.

¹³ Ювілейна пам'ятка 25-ліття новіціату оо. Василян у Мондері... – С. 31.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Казимира Б. Релігійно-громадське життя в українській католицькій митрополії в Канаді... – С. 18.

¹⁶ Гуменюк І. Мої спомини: До розвитку організованого життя українців у Східній Канаді. – Торонто, 1957. – С. 15.

¹⁷ Там само. – С. 16.

¹⁸ Ювілейна пам'ятка 25-ліття новіціату оо. Василян у Мондері... – С. 32.

¹⁹ Marynchak M. Ibid. – P. 105.

²⁰ Савчук С., Мулик-Луцик Ю. Вказ. праця. – Т. 3 – С. 209. (цитата зі спогадів І. Бодруга); Стечишин Ю. Історія поселення українців у Канаді. – Едмонтон, 1975. – С. 290.

²¹ Савчук С., Мулик-Луцик Ю. Вказ. праця. – Т. 3. – С. 208.

²² Yuzuk P. Religious life // A. Heritage in transition: Essays in the history of Ukrainians in Canada. – Toronto, 1982. – P. 151.

²³ Marynchak M. Ibid. – P. 106.

²⁴ Савчук С., Мулик-Луцик Ю. Вказ. праця. – Т. 3. – С. 209. (цитата зі спогадів І. Бодруга).

²⁵ Там само.

²⁶ Marynchak M. Ibid. – P. 106.

²⁷ Стечишин Ю. Вказ. праця. – С. 292.

²⁸ Yuzuk P. Ibid. – P. 152.

²⁹ Савчук С., Мулик-Луцик Ю. Вказ. праця. – Т. 2. – С. 168.

³⁰ Там само. – С. 170.

³¹ Марунчак М. Українські церкви в розвиткових фазах української діаспори... – С. 378.

³² Yuzyk P. The expansion of the Russian Orthodox Church among the Ukrainians in North America to 1918 // *Studia Ucrainica* 2. – Ottawa, 1984. – № 5. – Р. 218.

³³ *Ibid.* – Р. 221.

³⁴ *Ibid.*

Людмила ТРЕТЯК

Національний університет "Острозька академія"

Острог

МІСЦЕ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ ПОЛЬЩІ: 1944 – 1947 РОКИ

Одним з недостатньо досліджених питань у сучасній українській та польській історіографії є післявоєнна історія греко-католиків в Польщі, адже церковно-релігійна тематика в радянських джерелах була в числі заборонених. У зв'язку з цим дослідження місця Греко-Католицької Церкви в суспільно-політичному житті Польщі в 1944 – 1947 роки містить новизну та є актуальним.

Аналізуючи стан наукової розробки даної проблеми, можемо зробити висновок про його недостатність. Більшість авторів праць є польськими вченими, однак? матеріал ними викладено однобічно та суб'єктивно. Багато важливих проблем післявоєнної ГКЦ замовчується. Історія ГКЦ в Польщі не захочувала до наукових досліджень передусім відсутністю доступу до архівів та ще й розпорошеністю джерельних матеріалів, велика кількість з яких неукомплектовано зберігається в церковних архівах.

На сьогодні комплекс джерел з історії Греко-Католицької Церкви в Польщі є доволі об'ємним, складним і малодослідженим, адже в ньому відбилися всі фактори, що спричинили особливості радянської, сучасної української та зарубіжної історіографії стосовно ГКЦ.

Серед досліджень, присвячених релігійній ситуації греко-католиків на території Польщі в роки Другої світової війни та післявоєнний період, необхідно відзначити напрацювання Є. Місила, о. І. Гарасима, Д. Іванечка, С. Стенпя. Вченими розкрито методи втілення радянської релігійної політики, описано трагічну долю українського духовенства. Надзвичайно цінними є праці Р. Дрозда та І. Галагіди, в яких вони досліджують політику польської влади щодо українців, описують духовне життя греко-католиків. Водночас значний масив документів і матеріалів з історії ГКЦ стосовно досліджуваного періоду зберігається у